

Pilný, přímý a bez fatalismu. Sedmdesátník Jan Rychlík

„Dny jdou jeden za druhým jak rány bičem. Mému synu byly včera tři měsíce. Někdy se tváří, jako by měl ještě nějaké styky s místy, odkud přišel. Nám ovšem nemůže prozradit nic. Brzy však jeho pohledy do těch míst, kterým my říkáme neurčito, přestanou a on bude mít pohled i myšlenky jen pro tento svět,“¹ psal si před sedmdesáti lety do deníku otec jubilujícího Jana Rychlíka (nar. 26. listopadu 1954), aniž by tušil, že osud jim bohužel společně dopřeje nedlouhý čas.

Je známo, že profesorův tatínek,² stejnojmenný hudební skladatel a hudebník, zrovna nespátroval v synovi možného profesního pokračovatele, a když se malý Honzík pokoušel hrát na housle, žádal ho, aby tak raději činil v lese, kde ho nikdo neuslyší. Ačkoliv nám tak možná nevyrostl nový Smetana nebo Hudeček, určitě to vrchovatě prospělo českému dějepiscectví.

Na kontě Jana Rychlíka nalezneme dvě desítky monografií, desítky odborných studií a nespočet článků a jiných textů. Jeho promlouvání provází hluboká fakticita, smysl pro formulování slov, umění jednoduchým způsobem vysvětlit i složitější otázky a upoutat pozornost, aniž by však docházelo ke zkreslování věci. Vypěstoval si smysl pro formu tolik nutnou pro stravitelnost textů i mluveného slova. Udivuje při tom svou pohotovostí, jazykovou vybaveností, širokým penzem znalostí a schopností vypíchnout podstatné, současně vyplodit syntézu. Rychlíkovo snažení je umocněno aktuálností jeho specializace na moderní české a slovenské dějiny, problematiku vývoje balkánských národů a dějiny střední a východní Evropy.

Sám se pokládá spíše za stoupence neopozitivismu. *„Je mi sympatická Popperova myšlenka,“* vyjádřil se u příležitosti svých šedesátin, *„že dějiny jsou milióny skutečností a my jako s reflektorem se zaměřujeme jednou tam, jednou onam, takže něco vidíme jasně, něco vidíme v polostínu a něco nevidíme vůbec. Ale záleží na nás, kam se díváme. Mohu reflektor posunout dopředu a soustředit se na nějaký detail. A po mně přijde někdo jiný, pro kterého to nebude zajímavé, a podívá se tím reflektorem někam úplně jinam. Stojím na stanovisku, že historik má sebrat všechna dostupná fakta a pokoušet se je hodnotit z různých stran a má se snažit být maximálně nestranný. Nikdo to sice nedokáže, ale všichni se o to máme snažit. Odmítám jakékoliv národní přístupy, různé národní pohledy na dějiny, stejně jako třídní pohledy na dějiny, protože to je vědomé postavení se na pozici subjektivismu a vycucávání takových fakt, která se mi hodí a řazení*

1 RYCHLÍK, Jan (starší): *Deník 1955*. Praha: Společnost pro Revolver Revue, 2006, s. 23.

2 K osobnosti Jana Rychlíka staršího viz KRÍŽEK, Milan: *Jan Rychlík. Život a dílo skladatele*. Praha: H & H, 2001.

*fakt do kadlubu, aby mě minulost poslouchala, což vede k fatalismu a historickému determinismu, takže pak ovšem v takovém to pohledu pro svobodnou činnost lidí není žádné místo. Samozřejmě nejsem proti různým inovacím, ale už jaksi pro svoje práce je používat nebudu, na to mám již svůj věk. Každá generace si koneckonců přepisuje dějiny znova, stejně jako každá generace si přepisuje Shakespeara.*³

Rychlíkova cesta k přepisování – historické vědě však nebyla přímočará. Po absolvování pražského gymnázia Nad Štolou v roce 1974 se s určitými rozpaky přihlásil na obor národopis a dějepis na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy. Ačkoliv nebyl členem SSM, nakonec byl přijat na odvolání – patrně na zásah etnologa Antonína Robka, jenž se stal jeho školitelem. Rychlík na něho vzpomíná v dobrém, byť si uvědomuje, jakou negativní roli sehrál jako normalizátor fakulty. Velice rád vzpomíná na vyučujícího Roberta Kvačka, jenž měl sice tenkrát zakázáno přednášet, ale aspoň vedl semináře a cvičení, v nichž přednášel dějiny 19. století. Vliv na Rychlíkův profesní vývoj měli také Vladimír Nálevka, Miroslav Hroch a pro starší dějiny Eduard Maur, Josef Petráň a Josef Polišínský. Na etnologii Rychlíka vyučoval folklorista Karel Dvořák, slovenská etnografka Soňa Švecová a František Vrhel. Jako negativní vzor, jak se dějiny psát a vykládat nemají, posloužil historik Václav Král.

Rychlík si zvolil kvůli menší politizaci jako diplomní obor národopis. Na fakultě pak jako asistent nebo aspirant zůstat nemohl, jelikož to bylo vázáno na vstup do KSČ, což dle jeho slov nepřicházelo v úvahu. Do Ústavu pro etnografii a folkloristiku také neměl dveře otevřené a tehdy náhodou potkal profesora Ivančeva ze sofijské univerzity, který mu nabídl, že by mohl absolvovat kandidaturu věd (v dnešní terminologii doktorandské studium) v Sofii jako soukromá osoba. I stalo se s úspěšným završením v roce 1984 na Fakultě slovanské filologie Univerzity svatého Klimenta Ochridského a v Ústavu pro folklor Bulharské akademie věd. Díky tamějšímu pobytu se Jan Rychlík naučil balkánské jazyky a získal další dispozice stát se uznávaným balkanistou, což zanedlouho dosvědčila jeho knižní produkce.

Je spoluautorem významné monografie o utváření balkánských národů *Mezi Cařihradem a Vídní* a jejího pokračování *Mezi Terstem a Istanbulem*. Jako spoluautor se rovněž podílel na knihách o historii Makedonie, Srbska, Chorvatska, Slovinska a autorsky samostatně Bulharska, které opakovaně vycházejí v rámci populární edice *Dějiny států* v nakladatelství Lidové noviny.

Mezi další akcentovaná témata profesorových prací náleží problematika nacionalismu – utváření moderních národů obecněji, otázka pozemkových reforem

3 Rukopis rozhovoru autora s Janem Rychlíkem z února 2015. Rozhovor byl publikován pod názvem „Každá generace si přepisuje dějiny znova“ na dnes již neexistujících webových stránkách <https://ffakt.ukmedia.cz/> a vychází z něho i další zde publikované informace o studijních peripetích jubilanta. Archiv autora.

a dějiny cestování, v nichž se kloubí autorův odborný zájem s osobní zálibou v železnici. Hodí se v těchto souvislostech rovněž zmínit, že Rychlík pracoval v letech 1984 až 1985 v Záhorském muzeu ve Skalici a následně do roku 1991 v Zemědělském muzeu Ústavu vědeckotechnických informací pro zemědělství v Praze.

Jeho srdcovým tématem jsou zejména dějiny česko-slovenského stýkání a potýkání. Připomeňme si Rychlíkovu nepřekonanou a opakovaně vydávanou syntézu o česko-slovenských vztazích *Češi a Slováci ve 20. století* a na ní navazující práci *Rozdělení Československa*, které také posloužily k jeho habilitačnímu řízení. Při sepisování těchto titulů mohl autor čerpat i z vlastní autopsie, jelikož se začátkem devadesátých let angažoval v Hnutí československého porozumění, jehož cílem bylo zachování federativního Československa, a rovněž pracoval jako poradce tehdejšího českého premiéra Petra Pitharta. Nedá mi to v této souvislosti nepřipomenout, že právě on u příležitosti šedesátých narozenin profesora Rychlíka, tj. před deseti lety, vybídl jubilanta k tomu, že dozrál čas sklízet i větší historiografické lány, aby předložil veřejnosti rozsáhlejší dějinné syntézy.

I stalo se. Rychlík za pomoci bulharského historika Vladimira Penčeva a domovského nakladatelství Vyšehrad již v oněch časech publikoval syntézu českých dějin *Od minulosti k dnešku*,⁴ *Dějiny Podkarpatské Rusi* (společně s chotí Magdalénou Rychlíkovou), posléze i knihu *Československo v období socialismu 1945–1989* a dnes více jak aktuální *Dějiny Ukrajiny*, ba nejnověji *Dějiny Slovenska*. Sklizeň více jak slušná.

Jan Rychlík se však věnuje i ediční činnosti. Společně s americkým historikem slovenského původu Thomasem D. Marzikiem vydali korespondenci skotského publicisty a historika Roberta W. Setona-Watsona s českými a slovenskými osobnostmi. Pro změnu s makedonským historikem Novicem Veljanovským zpracovali edici československých diplomatických dokumentů vážících se k Makedonii. Dále Rychlík připravil korespondenci Tomáše G. Masaryka se slovenskými veřejnými činiteli a do knižní podoby uvedl vzpomínky agrárního politika Jána Ursínyho a historičky a osobní archivářky T. G. Masaryka Anny Gašparíkové-Horákové.⁵ Masarykovská témata souvisela i s Rychlíkovým zaměstnáním na Masarykově ústavu, kde působil v letech 1991 až 2001 a 2004 až 2018.

Nejen sepisováním tlustospisů je však autor živ. Rychlík s oblibou vstupuje do veřejného prostoru i jako popularizátor. Je častým hostem besed a diskusí, namátkou v pořadu České televize Historie.cs. Neméně rád komentuje

4 Kniha svým názvem reaguje na sborník k 60. narozeninám historika Josefa Pekaře „Od pravěku k dnešku“ (Praha: Historický klub, 1930) a jedná se o doplněný překlad knižní syntézy českých dějin pro bulharskou veřejnost.

5 GAŠPARÍKOVÁ-HORÁKOVÁ, Anna: *U Masarykovcov. Spomienky osobnej archivárky T. G. Masaryka*. Bratislava: Academic Electronic Press, 1995; URSÍNÝ, Ján: *Z môjho života (príspevok k vývoju slovenskej národnej myšlienky)*. Martin: Matica slovenská, 2000.

aktuální dění prostřednictvím denního tisku (čteněji v deníku Právo a v bývalých Lidových novinách), časopisu Listy nebo blogu na Aktuálně.cz. Děje se tak místy provokativně a přímočaře. Nemusíme vždy s jeho vývody souhlasit, což je koneckonců přirozené, pokud vzbuzují diskusi a vedou k promýšlení věci, nanejvýše plní svůj účel.

Není divu, že Jan Rychlík byl v minulosti a je i nyní členem různých vědeckých a redakčních rad, přičemž mimo jiné působí v Česko-slovenské/Slovensko-české komisi historiků, a to od jejího založení v roce 1994 (do nedávna předsedal české části). Jeho pedagogický život je již přes třicet let spojený s Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy, kde v roce 1997 habilitoval a o pět let později zakončil profesorské řízení. Nověji, byť již přes deset let zároveň působí na Katedře historie Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické Technické univerzity v Liberci. Mimo to v letech 2007–2012 vyučoval na Katedře historie Filozofické fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoděje v Trnavě. Za ta léta vychoval celou řadu studentů, kteří jsou orientováni na slovenské dějiny i na dějiny česko-slovenských vztahů a Balkánu.

Nemohu si při tom odpustit osobní poznámku, protože se mezi Rychlíkovy studenty-žáky s radostí a se ctí též řadím a jsem mu za to vděčný. Přes své zvyklosti si mne zapamatoval vcelku rychle a musím bez příkras dodat, že se mi kontinuálně od něho dostalo všestranné podpory. Ať už se jednalo o odborné rady, tak sdílení sítě užitečných kontaktů, které jsem pak nejednou využil ke konzultacím nebo studijním výjezdům do zahraničí. Rychlíkovo jméno otevíralo dveře, bylo znát, že akademický svět – i netuzemští kolegové si ho váží.

Cherchez la femme, říká se. Možná by přizemněji stačilo hovořit o strážném anděli. U Jana Rychlíka rovněž toto úsloví platí. Etnoložka a historička Magdaléna Rychlíková je mu pevnou oporou nejen ve vědecké práci, a má tak podíl na manželových úspěších.

Za svou práci obdržel Jan Rychlík nejedno ocenění. Mimo jiné cenu Mateja Hrebendu od Obce Slováků v České republice (2004), Zlatou vavřínovou ratolest – bulharské státní vyznamenání za zásluhy a propagaci Bulharska při jednání o jeho vstup do EU (2005), čestný doktorát Univerzity sv. Klimenta Ochridského (2014), polské státní vyznamenání Bene Merito udělené za upevňování pozice Polska na mezinárodním poli (2019). Nejnověji nabyl Cenu Miroslava Ivanova za celoživotní dílo od Klubu autorů literatury faktu a slovenské státní vyznamenání Řád Bílého dvojkráže III. třídy za mimořádné zásluhy o všestranný rozvoj vztahů mezi Slovenskou a Českou republikou (2024), čehož si vysoce považuje.

Dostat ocenění může být dvousečné, a to vynechme otázku závisti apod. Uznání totiž může podprahově evokovat, že autor se již dostal do cíle a může už jen v zadýchanosti a upocenění dokulhávat za cílovou páskou. Jak ho známe, rozhodně si nemyslíme, že se jedná o Rychlíkův případ.

Pokud šedesátník úspěšně sklízel větší lány, pak o dekádu zkušenějšímu historikovi bychom snad mohli popřát, aby pracoval na tématech, která ho baví, považuje za důležitá a nacházel věcný ohlas. V neposlední řadě, aby ještě dlouhou dobu měl tvůrčí pohled i myšlenky pro tento svět.

Michal Macháček

Muzeum paměti XX. století Praha

Výběrová bibliografie Jana Rychlíka

- R. W. Seton-Watson and his Relations with the Czechs and Slovaks. Documents 1906–1951.* Sv. I. a II. Praha – Martin: Ústav T. G. Masaryka – Matica slovenská, 1995 a 1996 (s T. Marzikem a F. Bielikem, eds.).
- Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914–1945.* Bratislava: Academic Electronic Press, 1997.
- Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945–1992.* Bratislava: Academic Electronic Press, 1998.
- Dějiny Bulharska.* Praha: NLN, 2000.
- Rozpad Československa. Česko-slovenské vztahy 1989–1992.* Bratislava: Academic Electronic Press, 2002.
- Dějiny Makedonie.* Praha: NLN, 2003 (s M. Koubou; 2009 vyšla kniha i v Makedonii).
- Dějiny Srbska.* Praha: NLN, 2005 (s M. Tejchmanem, J. Pelikánem, L. Havlíkovou, T. Chrobákem a O. Vojtěchovským).
- Čechoslovačtí diplomatictí dokumenti za Makedonija.* Sv. I–IV. Skopje: Državen archiv na Republika Makedonija, 2006–2010 (s N. Veljanovskim).
- Dějiny Chorvatska.* Praha: NLN, 2007 (s M. Perencevičem).
- Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu 1848–1989.* Praha: ÚSD AV ČR, 2007.
- Korespondence TGM – MRŠ. T. G. Masaryk – slovenští veřejní činitelé (do r. 1918).* Praha: MÚ AV ČR, 2008 (editor).
- Mezi Vídní a Cařihradem. Formování identity balkánských národů I.* Praha: Vyšehrad, 2009.
- Istorija na Čehija.* Sofia: Paradigma, 2010 (s V. Penčevem).
- Dějiny Slovinska.* Praha: NLN, 2011 (s J. Hladkým a M. Tonkovou).
- Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace.* Praha: ÚSD AV ČR, 2012.
- Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914–1992.* Praha: Vyšehrad – ÚSTR, 2012.
- Rozdělení Československa 1989–1992.* Praha: Vyšehrad, 2012.
- Od minulosti k dnešku. Dějiny českých zemí.* Praha, Vyšehrad, 2013 (s V. Penčevem).

Hospodářský, sociální, kulturní a politický vývoj Podkarpatské Rusi 1919–1939.

Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2013 (s M. Rychlíkovou).

Dějiny Ukrajiny. Praha: NLN, 2015 (s B. Zilynským a P. R. Magocsim).

Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918–1946. Praha: Vyšehrad, 2016 (s M. Rychlíkovou).

Korespondence T. G. Masaryk – slovenští veřejní činitelé (1918–1937). TGM – ŠK.

Praha: MÚ AV ČR, 2019 (s R. Vaškem a M. Lackem).

Československo v období socialismu 1945–1989. Praha: Vyšehrad, 2020.

Mezi Terstem a Istanbulem. Balkánské národy ve 20. století. Praha: Vyšehrad, 2020 (s kol.).

Dějiny Slovenska. Praha: Vyšehrad, 2024 (s M. Pokorným, A. Zelenkovou a J. Gbúrem).

Kvalifikační práce

Etnografické studium lidového náboženství. Praha: FF UK, 1979 (diplomová práce).

Příspěvek k etnografickému studiu pověr a lidového náboženství. Praha: FF UK, 1980 (rigorózní práce).

Etnos i folklor. Balgarsko-češki folklorni paraleli. Sofia: Vezni 4, 1997 (disertační práce).

O jubilentovi

PÁNEK, Jaroslav – VOREL, Petr a kol.: *Lexikon současných českých historiků.*

Praha – Pardubice: Historický ústav AV ČR – Sdružení historiků ČR (Historický klub) – Východočeské muzeum, 1999, s. 263.

MACHÁČEK, Michal (ed.): *Dvě století nacionalismu. Pocta prof. Janu Rychlíkovi.*

Praha: FF UK – MÚA AV ČR, 2014 (s podrobnou bibliografií).

KUČERA, Vladimír (ed.): *Jan Rychlík. Historie, mýty, jízdni řády.* Praha: Vyšehrad, 2015.